

УДК 331.548:[378:37]

Olena Ihnatovych

Kyiv, Ukraine

*Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of
Sciences of Ukraine*

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF SELECTION
OF STUDENTS IN THE PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATIONAL
INSTITUTIONS**

The article outlines the results of the fundamental research "Psychological-pedagogical technologies of selection of pupils' youth to higher educational institutions of pedagogical profile", performed at the Institute of Pedagogical Council and adult education of NAPS of Ukraine; an innovative project of professional psychological selection of future teachers is presented and their professional competence is monitored during the studies at the higher educational establishments.

Key words: professional self-determination, professional psychological selection, professional suitability, assessment and monitoring of professional competence.

Олена Ігнатович,

м.Київ, Україна,

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВІДБОРУ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ ДО ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

У статті висвітлено результати фундаментального дослідження «Психолого-педагогічні технології відбору учнівської молоді до вищих

навчальних закладів педагогічного профілю», виконаного в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; представлено інноваційний проект професійного психологічного відбору майбутніх педагогів та моніторингу їх професійної придатності упродовж навчання у ВПНЗ.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійний психологічний відбір, професійна придатність, оцінка та моніторинг професійної придатності.

Актуальність проблеми професійного психологічного відбору майбутніх педагогів викликана процесом оновлення та подальшого удосконалення системи професійної орієнтації в Україні, зокрема запровадженням нових форм і методів профорієнтаційної роботи, визначенням перспективних підходів до професійної діагностики та психологічного професійного відбору особистості у діяльність як закладів освіти різних рівнів, позашкільних закладів, так і служб зайнятості [2]. Так, у змісті Проекту «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» зазначено, що вдосконалення системи відбору молоді на педагогічні спеціальності є одним з найактуальніших для педагогічної освіти питань. Актуальність та доцільність вирішення проблеми професійного відбору майбутніх педагогів визначені кількома причинами.

По-перше, професійний відбір на етапі вступу до вищого педагогічного навчального закладу забезпечує можливість прогнозування успішності професійної підготовки майбутнього педагога на підставі визначення та подальшого формування придатності особистості до педагогічної діяльності.

По-друге, професійна підготовка майбутніх педагогів передбачає витрати різного плану, що не завжди виправдовуються. У контексті цього доречним є висловлення К. Гуревича: «Кожна людина ... може оволодіти будь-якою професією (або майже будь-якою), але вся справа в тому, скільки на це знадобиться сил та часу. Період трудової активності людини обмежений, а непродуктивна, безрадісна діяльність не тільки особисте нещастя – вона

відображається, у кінцевому рахунку, на всьому суспільстві. Тому прогнозування професійної придатності та шляхів її формування ніколи не втратить свого актуального значення» [1].

Ще одна причина полягає в тому, що результати ЗНО не завжди дозволяють спрогнозувати успішність професійної підготовки особистості у вищому педагогічному навчальному закладі. Психофізіологічні особливості, психічні якості та особистісні властивості, що необхідні для успішної освітньо-професійної діяльності майбутніх педагогів, виявляються найбільш прогностичним критерієм.

Проблема психологічного професійного відбору розроблена у вітчизняних та зарубіжних психологічних теоріях особистості, що презентовані в наукових працях Л. Виготського, О. Леонтьєва, У. Майшела, К. Платонова, А. Маслоу, Р. Кеттелла, К. Роджерса В. Рибалки та ін.; психологічних теоріях мотивації, розроблених В. Вілюнасом, А. Маслоу, К. Роджерсом, О. Леонтьєвим, Х. Хекхаузеном та ін.; психологічних концепціях діяльності та пізнавальних процесів, представлених у наукових доробках С. Рубінштейна, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, психологічних концепціях профорієнтації, що висвітлені в працях Е. Зеєра, Г. Костюка, Є. Клімова, Е. Мілер'яна Д. Ніколенко, І. Назімова, Н. Побірченко, М. Пряжникова, В. Рибалки, Б. Федоришина та ін. [3]. Але, для психолого-педагогічної науки і практики залишилося відкритим питання розробки науково-обґрунтованих, відповідних сучасному стану розвитку суспільства та освіти, психологічних технологій професійного відбору майбутніх педагогів, що спрямовані як на визначення їх професійної придатності, так і на збереження професійного здоров'я особистості.

На підставі постанови Кабінету Міністрів України від 11.09.2008 «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення» № 842, Закону України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 року № 4312-17, проекту «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», а також враховуючи об'єктивну потребу та соціальну значущість якісної підготовки педагогічних працівників й її надзвичайну

актуальність та практичне значення, в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України упродовж 2014-2016 рр. виконане фундаментальне дослідження «Психолого-педагогічні технології відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю». Мета цієї статті - висвітлити основні результати цього дослідження.

У процесі виконання НДР було розроблено, апробовано і впроваджено інноваційний проект психологічного професійного відбору учнівської молоді до вищих педагогічних навчальних закладів та моніторингу професійної придатності майбутніх педагогів упродовж навчання, що включає технології оцінки і моніторингу індивідуально-типологічних особливостей особистості, її емпатійності; емоційно-вольової, комунікативної, когнітивної сфер майбутніх педагогів; професійної спрямованості; охоплює процеси діагностики та науково-обґрунтованого, діагностико-прогностичного, планово-діяльнісного стеження за станом і зміною показників придатності особистості до освітньо-професійної діяльності упродовж навчання у вищому педагогічному навчальному закладі; прогнозування на цій основі успішності оволодіння педагогічною професією та успішності педагогічної діяльності.

Концептуальні засади дослідження з вищезначеної проблеми ґрунтувалися на вихідних положеннях психотехніки (І. Шпільрейн, С. Геллерштейн, А. Гастєв, А. Болтунов, А. Щербаков, В. Чебишев, А. Журавський, Н. Бернштейн, Б. Теплов), психології праці (І. Бойко, К. Гуревич, В. Димерський, В. Зінченко, Б. Ломов, Е. Мілерян, Д. Ошанін, Д. Панов, В. Шадріков); філософсько-психологічних ідей людиноцентризму (І. Зязюн, В. Кремень, С. Максименко), психологічних теорій особистості, діяльності, мотивації, особистісно-орієнтованого виховання (І. Бех, В. Вілюнас, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, А. Маслоу, С. Рубінштейн, А. Петровський, В. Петровський, К. Роджерс, В. Рибалка, Т. Титаренко, Х. Хекхаузен); психологічних засадах професійного самовизначення, профорієнтації і профвідбору, готовності до професійної праці (О. Донченко, Е. Зеєр, Є. Клімов, Є. Мілерян, І. Назімов, Д. Ніколенко, П. Перепелиця,

В. Моляко, А. Осницький, Н. Побірченко, М. Пряжніков, В. Синявський, Б. Федоришин) [5].

Ключова ідея дослідження полягала в тому, що оцінка і формування професійної придатності майбутніх педагогів представляють собою елементи єдиної системи підготовки молоді людини до педагогічної діяльності та забезпечення успішної її реалізації упродовж всього професійного шляху. Адекватна оцінка придатності молоді людини до освітньо-професійної діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі значною мірою зумовлює досягнення належного рівня професійної компетентності, що виявляється в успішності навчання та успішності трудової діяльності, у задоволеності працею і в прагненні особистості до професійного самовдосконалення.

Концептуальні засади дослідження склали особистісно-діяльнісний і професіологічний підходи, принципи психологічного професійного відбору майбутніх педагогів, професіографічний та психодіагностичний методи, а також прогностичні критерії, за якими визначалася придатність особистості до освітньо-професійної діяльності в сфері педагогічної освіти (професійна спрямованість, морально-етичні якості, мислення та інформаційна грамотність, інноваційна культура, комунікативні та організаційні здібності, емоційно-вольові якості, емпатія, індивідуально-типологічні властивості).

Виконавцями цього дослідження було вивчено професійну спрямованість особистості як складний мотиваційний комплекс, що включає усвідомлені і неусвідомлені мотиви вибору професії, а також прагнення, наміри, інтереси, спонукання, очікування, схильності та можливості задовольнити свої творчі потенції у майбутній сфері діяльності. Вивчення морально-етичної сфери особистості майбутнього вчителя здійснювалося з метою обґрунтування критеріїв морального розвитку особистості у контексті психологічного професійного відбору. Такими критеріями визначено моральну надійність та психологічне здоров'я особистості майбутнього вчителя. Критеріями розвитку когнітивної сфери майбутнього вчителя є інформаційна грамотність та

конструктивне мислення, що визначають систему розумових операцій з образами, символами, знаками, об'єднану певним когнітивним стилем та стратегією розв'язування навчально-професійних задач, розумову здатність, педагогічні здібності, педагогічну обдарованість. Дидактичні, конструктивні, перцептивні, мовні, експресивні, організаторські, сугестивні, прогностичні здібності, здібності до педагогічної рефлексії визначені як складові комунікативної сфери особистості, що відтворюють комунікативний аспект професійної придатності майбутніх педагогів. Емоційність (емоційна чутливість), емпатійність, емоційна сталість, позитивні емоції радості та їх перевага над емоціями страху і гніву, вміння виразити свої почуття (експресивність), самоконтроль, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, рішучість, сміливість, організованість інтегруються у структурі емоційно-вольової сфери майбутнього педагога. Індивідуально-типологічні властивості учнівської молоді є одним з чинників професійної придатності майбутніх педагогів, формування у них індивідуального стилю освітньо-професійної діяльності.

Методи аналізу, оцінки професійної придатності, засоби її оцінки та моніторингу забезпечили об'єктивність, надійність, достовірність, та прогностичність проведення оціночних заходів. Провідними методами психологічного професійного відбору майбутніх педагогів стали спостереження, психологічний та професіографічний аналізи освітньо-педагогічної діяльності, визначення критеріїв оцінки професійної придатності особистості майбутнього педагога, що використовувалися з метою опису особливостей педагогічної професії, процесу оволодіння цією професією, визначення професійно важливих якостей майбутнього педагога, конструювання процедур оцінки професійно важливих якостей майбутнього педагога як окремих складових професійної придатності особистості. Складовими придатності майбутніх педагогів до освітньо-професійної діяльності є професійна спрямованість, морально-етичні якості, мислення та інформаційна грамотність, інноваційна культура, комунікативні та організаційні

здібності, емоційно-вольові якості, емпатія, індивідуально-типологічні властивості, що визначаються за експериментально обґрунтованими критеріями, серед яких найбільш суттєвими та інформативними є такі, як здатність до конструктивного спілкування в процесі здійснення основних завдань інноваційної педагогічної діяльності (обмін інноваційною інформацією, взаємодія і взаєморозуміння з іншими); інноваційна спрямованість (потреби, мотиви, цінності інноваційної педагогічної діяльності); риси характеру педагога-інноватора (ініціативність, креативність, відповідальність, рішучість тощо); усвідомлення себе як суб'єкта інноваційної діяльності і носія інноваційної культури (Я-концепція педагога-інноватора); індивідуальні особливості пізнавальних процесів та інтелектуальної діяльності (готовність до подолання інерції мислення, стійка система знань, що розкривають сутність, структуру і види інноваційної діяльності; вміння цілеспрямовано генерувати нові нестандартні ідеї з використанням інтелектуальних можливостей і механізмів їх самоактуалізації; володіння знаннями про освоєння і впровадження інновацій у практичну діяльність, спеціальними методами, прийомами і засобами, використання яких дає змогу активно включатися в інноваційну діяльність); індивідуально-типологічні особливості (сила і рухливість нервово-психічної діяльності).

Засобами оцінки та моніторингу професійної придатності майбутніх педагогів є: **1) оцінка та моніторинг індивідуально-типологічних особливостей майбутніх педагогів:** методики «Визначення сили нервової системи», «Визначення врівноваженості нервової системи», «Визначення рухливості нервової системи», «Визначення переважаючого типу темперамента», «Виявлення типу темперамента» (А. Белов), теплінг-тест (Є. Ільїн); **2) оцінка та моніторинг емоційно-вольової сфери майбутніх педагогів:** методики «Характеристики емоційності», «Дослідження вольової організації особистості» (Є. Ільїн); **3) оцінка та моніторинг комунікативної сфери майбутніх педагогів:** методики «КОС-2» (виявлення і оцінка комунікативних та організаторських схильностей), «Визначення

комунікативних схильностей», «Виявлення рівня афіліації» (Р. Овчарова), «Вивчення рівня комунікативного контролю» (М. Шнайдер), «Діагностика комунікативної установки», «Діагностика комунікативної толерантності», «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» (В. Бойко); **4) оцінка та моніторинг рівня емпатійності майбутніх педагогів:** методики «Діагностика рівня емпатії» (І. Юсупов), «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. Бойко); **5) оцінка та моніторинг когнітивної сфери майбутніх педагогів:** методики «Червоно - чорна таблиця» (Ф. Горбов), «Пам'ять на числа» (О. Мілер'ян), «Кількісні відносини» (Н. Кремер), тест розумового розвитку АСТРР (О. Борисова, К. Гуревич та ін.), тест Р. Амтхауера, опитувальник Р. Кеттела, «Самооцінка фахової інноваційної культури педагога» (О. Ігнатович); **б) оцінка та моніторинг професійної спрямованості:** методики «Мотивація досягнення успіху» (С. Пакуліна); «Учбова мотивація студентів» (А. Реан, В. Якунін, у модифікації Н. Бадмаєвої); «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В. Сопов, Л. Карпушина); «Якоря кар'єри» (Е. Шейн, переклад та адаптація В. Чикер, В. Вінокурова), «Рівень професійної спрямованості студентів» (РПС) (Т. Дубовицька), «Самоактуалізація особистості» (Е. Шострем, Н. Каліна).

Технології оцінки та моніторингу індивідуально-типологічних особливостей, емпатійності, емоційно-вольової, комунікативної, когнітивної сфер, професійної спрямованості майбутніх педагогів розроблено за результатами психологічного та професіологічного аналізу педагогічної діяльності. Психологічний та професіологічний аналіз педагогічної діяльності здійснено на засадах функціонально-алгоритмічного підходу (Р. Зараковський), методу структурного аналізу (В. Зінченко, В. Гордон), структурно-алгоритмічного підходу (Р. Суходольський), структурно-психологічної концепції (В. Шадріков), концепції аналізу інтегративних психічних процесів (А. Карпов).

Основним результатом психологічного та професіологічного аналізу педагогічної діяльності став психолого-професіографічний профіль навчально-професійної діяльності студента вищого педагогічного навчального закладу.

Такий профіль включає: 1) характеристику навчально-професійної діяльності студента ВПНЗ (функції: цілепокладальні функції - орієнтувальна, мобілізуюча (стимулююча), розвивальна, інформаційна; організаційно-структурні функції - конструктивна, організаційна, комунікативна й гностична; види діяльності: навчальна, виховна, організаційна, консультативна, самоосвітня; типові завдання: прогноз і планування, конструювання і реалізація, регулювання і коригування, оцінка результатів і визначення нових задач професійного навчання та розвитку особистості; вміння та навички: соціальні - готовність брати на себе відповідальність, бути активним у прийманні рішень та їх реалізації, соціальна перцепція, емоційна стійкість, саморегуляція, саморозвиток і самоосвіта; комунікативні - виразність, образність та яскравість мовлення, володіння кількома мовами, організаційні здібності; інформаційні - володіння інформаційними технологіями, уміння визначати, критично осмислювати й використовувати інформацію; інтелектуальні - зорова та слухова чутливість, увага, сприйняття і розуміння текстів, сприйняття лексичних одиниць і смислових відрізків тексту, зорово-слухова, словесно-логічна пам'ять; теоретичне, абстрактне та конструктивне мислення, творча уява, інноваційність; 2) професійно важливі якості студента ВПНЗ (просоціальний характер мотивації, наполегливість, самоконтроль, самоприйняття, здатність до переконування й сугестії; гностичні, проєктивні, креативні вміння; комунікативні, організаторські й конструктивні вміння; емпатійність, емоційна стійкість, волюва регуляція, ергічність, рухливість нервових процесів).

Технологія оцінки та моніторингу індивідуально-типологічних особливостей майбутніх педагогів включає діагностику та відстеження динаміки властивостей нервової системи (сили, рухливості, врівноваженості та ін.), що відображають особливості протікання нервових процесів збудження та гальмування в центральній нервовій системі, визначають темперамент та зумовлюють індивідуальний стиль навчально-професійної діяльності особистості.

Технологія оцінки та моніторингу емпатійності майбутніх педагогів охоплює діагностику та відстеження змін емпатійних властивостей (альтруїстична спрямованість, емоційна активність, широта емоційного репертуару, адаптивна гнучкість емоцій, комунікативна толерантність, розвиненість експресії, здатність до сінтонії, спостережливність, уява, інтуїція, здатність до ідентифікації) майбутніх педагогів як важливої складової їх професійної придатності.

Технологія оцінки та моніторингу емоційно-вольової сфери майбутніх педагогів охоплює діагностику та відстеження змін показників емоційно-вольової сфери особистості (емоційна чутливість, емоційна збудливість, інтенсивність емоцій, тривалість емоцій, негативний вплив емоцій, на ефективність діяльності і спілкування. ціннісно-смилова організація особистості, організація діяльності, рішучість, наполегливість, самоволодіння, самостійність, загальний показник вольової організації особистості).

Технологія оцінки та моніторингу комунікативної сфери майбутніх педагогів включає процедури діагностики та відстеження динаміки комунікативного потенціалу особистості (комунікабельність, відкритість, співчуття, співпереживання, виразність, образність та яскравість мовлення), комунікативних схильностей; комунікативних здібностей; комунікативної культури (комунікативні установки, комунікативний контроль, комунікативна компетентність).

Технологія оцінки та моніторингу когнітивної сфери майбутніх педагогів як процес визначення придатності майбутніх педагогів до навчально-професійної діяльності охоплює діагностику пізнавальних процесів та прогнозування на цій основі успішності оволодіння обраною студентами педагогічною спеціальністю, а також моніторинг та розвиток професійного інтелекту майбутніх педагогів.

Технологія оцінки та моніторингу професійної спрямованості майбутніх педагогів включає діагностику та відстеження динаміки показників зацікавленості та інтересу молодшої людини до педагогічної діяльності, що

конкретизуються в показниках сили чи слабкості прагнення молодшої людини до оволодіння педагогічною професією за обраною спеціальністю, виявлення планів та мотивів професійного становлення і розвитку особистості як суб'єкта навчально-професійної діяльності, визначення ієрархії установок та цінностей майбутніх педагогів.

В процесі апробації розроблених технологій встановлено, що професійна придатність майбутніх педагогів на рівні психічних процесів виявляється в особливостях діяльності сенсорно-перцептивної, мнемічної та мово-мисленневої систем (високі рівні розвитку зорової та слухової чутливості; емоційної стійкості, саморегуляції; уваги, сприйняття і розуміння текстів, сприйняття лексичних одиниць і смислових відрізків тексту, соціальної перцепції; зорово-слухової, словесно-логічної пам'яті; теоретичного, абстрактного та конструктивного мислення, творчої уяви, інноваційності; виразності, образності та яскравості мовлення).

Водночас, було виявлено, що для переважної більшості вступників до вищих педагогічних навчальних закладів властиві низький (37,6%) та нижче середнього (38,1%) рівні розвитку професійної придатності. Високий рівень професійної придатності виявлений у 1,6% абітурієнтів, показник вище середнього рівня мають 8,2% вступників, середній рівень професійної придатності властивий 14,5% абітурієнтів ВПНЗ. При цьому констатовано те, що особливості темпераменту майбутніх педагогів виявляються перш за все на поведінковому рівні, впливають на працездатність, ефективність навчально-професійної діяльності [4]. Також у майбутніх педагогів переважають висока (34%) і помірна (45%) емоційність (емоційна чутливість). Більшість майбутніх педагогів мають високу (42%) і середню (36%) оцінку збудливості. Показник інтенсивності емоцій складають відповідно високий (45%) і середній (40%) рівні. Для більшості опитаних (87%) тривалість емоцій відповідає високому (34%) і середньому (43%) рівням. У 12% виявлено високий рівень негативного впливу емоцій, тоді як середній рівень складає 26% і низький рівень - 62%. За результатами дослідження, загальний показник вольової організації особистості

характеризується переважно середнім проявом (62%), високий рівень складає 14 %, низький рівень – 24%. Визначено, що: 25% майбутніх педагогів мають низький рівень емпатійності. Кількість майбутніх студентів ВПНЗ із високим рівнем сформованості комунікативних умінь складає 34%, достатнього рівня – 52%, низького рівня – 14%. Серед усіх досліджуваних 15% абітурієнтів наближені до високого рівня інтелекту, 65% – отримали середні показники, а 20% – рекомендується працювати над підвищенням інтелектуально-професійного рівня. Серед мотивів вибору педагогічної професії визначені професійні (12%), предметні (10%), престижні (7%), утилітарно-прагматичні (28%), соціальні (9%), інфантильні (10%). Мотиви наслідування склали 8% та 16% майбутніх педагогів властива невизначена мотивація.

Усі досліджувані ознаки професійної придатності були систематизовані та узагальнені у психограмі майбутнього педагога, основними компонентами якої є:

1. Психофізіологічні особливості – стресостійкість, тобто здатність працювати в умовах хронічного психоемоційного напруження, постійна готовність до непередбачуваних ситуацій; протипокази – надмірна сповільненість, інертність.

2. Комунікативні особливості – високий рівень комунікабельності та емпатійності, чітке та виразне мовлення; протипокази – замкненість, некомунікабельність, підвищений егоцентризм, дефекти мовлення.

3. Когнітивні (інтелектуальні) особливості – високий рівень розвитку всіх пізнавальних процесів, ерудованість, грамотне мовлення, схильність до пізнання нового та творчості; протипокази: ригідність мислення.

4. Особливості регулятивної (емоційно-вольової) сфери – уміння достатньою мірою контролювати власну поведінку та емоції, витримка, високий рівень відповідальності; протипокази – слабкий самоконтроль поведінки та емоцій, надмірна запальність і дратівливість.

5. Загальні особистісні особливості – належна соціальна спрямованість особистості як система високоморальних і громадянських її цінностей, а також

безкорисливе ставлення до людей, любов до дітей; протипокази – байдужість до людей загалом і відсутність безкорисливого інтересу до них.

Задатками щодо розвитку педагогічних здібностей виступають: високий рівень активованості та чутливості нервової системи; висока лабільність нервової системи; низькі показники інтровертованості; здатність до емоційної саморегуляції. Загальними протипоказами до педагогічної діяльності є: дисгармонійна я-концепція, акцентуації характеру, виражена неврівноваженість, піддатливість гнітючим настроям, підвищена дративлівість, дефекти аналізаторних систем, пізнавальних процесів, когнітивні розлади, дефекти мовлення, психози, неврози.

Таким чином, висвітлені у контексті цієї статті результати дослідження «Психолого-педагогічні технології відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю» мають теоретичне та практичне значення для сучасної педагогічної освіти. Впровадження в практику педагогічної освіти технологій психологічного професійного відбору майбутніх педагогів забезпечує умови для професійного самовизначення молоді, визначення здатності особистості до педагогічної діяльності, оптимальної професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників, збереження професійного здоров'я. Оцінка та формування професійної придатності майбутніх педагогів є не лише гострою необхідністю, але й багатограним і складним процесом. Його не можна здійснювати розрізнено, хоч і за допомогою досить ефективних заходів. Тут вимагається систематична, послідовна і довготривала робота. Забезпечити ефективність цього процесу може тільки чітко поставлена на психологічній основі робота, що враховує все розмаїття впливів на процес професійного становлення, розвитку та професіоналізації педагогічних працівників.

Список використаних джерел:

1. Гуревич К.М. Индивидуально-психологические особенности школьников / К.М.Гуревич – М.: Знание, 1988. – 80 с.

2. Психологія професійної орієнтації в системі педагогічної освіти: [монографія] / авт. кол. О.М. Ігнатович та ін. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2014. – 248 с.
3. Психодіагностичне забезпечення профорієнтації в системі педагогічної освіти: посіб. / авт. кол. О.М. Ігнатович та ін. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2014. – 240 с.
4. Професіограми професій педагогічного спрямування: посіб. / В.В. Синявський. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2014. – 84 с.
5. Професійна орієнтація: Підручник / авт. кол. О.М. Ігнатович та ін. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2014. – 240 с.